

РОЛЬ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТАНОВЛЕННІ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті аналізуються підходи сучасних науковців на визначення сутності, мети, завдань і особливостей позааудиторної діяльності студентів. На основі проведеного аналізу розглянуто можливості позааудиторної діяльності щодо розвитку суб'єктності студентів.

Ключові слова: позааудиторна діяльність, суб'єкт, суб'єктність, студенти.

В статье анализируются подходы современных ученых к определению сущности, цели, заданий и особенностей внеаудиторной деятельности студентов. На основе проведенного анализа рассмотрены возможности внеаудиторной деятельности в отношении развития субъектности студентов.

Ключевые слова: внеаудиторная деятельность, субъект, субъектность, студенты.

The approaches of modern scientists to determining the essence, aim, tasks, peculiarities of extra-curricular activity have been analyzed in the article. On the basis of the analysis, the possibilities of extra-curricular activity to develop students' subjectness have been considered.

Key words: extra-curricular activity, subject, subjectness, students.

Постановка проблеми. Сучасні пріоритети розвитку системи вищої освіти України передбачають як якісну фахову підготовку студента, так і гармонійний розвиток його особистості, становлення його як суб'єкта своєї освітньої, суспільної і професійної життєдіяльності. Тобто, одним із завдань сучасної вищої освіти є становлення суб'єктності студента. Освітній процес охоплює і навчання в аудиторії, і позааудиторну діяльність. Дослідження щодо становлення і розвитку суб'єктності студента наразі стосуються здебільшого аудиторної діяльності, тоді як роль позааудиторної діяльності у цьому процесі ще не була предметом наукового пошуку.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури свідчить, що питання організації позааудиторної діяльності досліджувались у різних напрямках. Позааудиторну діяльність розглядали як фактор професійного самовизначення студента (Т. Іванайська), щодо проблем

формування і розвитку творчих умінь студентів (О. Медведєва), розвитку їхньої творчої обдарованості (І. Карпова), організаторських здібностей (Н. Галєєва), формування міжособистісних взаємин студентів (Н. Руденко), формування їхніх гуманістичних цінностей (О. Тепла). Увагу низки сучасних науковців привернув напрям соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності (Г. Овчаренко, О. Сєваст'янова, Н. Шабаєва, С. Шашенко), проблеми формування соціально-значущих якостей особистості (Т. Бурцева) і просоціальних особистісних смислів (Н. Грищенко). Проблеми становлення, розвитку і прояву суб'єктності студентів висвітлено у працях Ф. Блієвої, М. Боритко, Н. Гафурової, І. Гусєвої, Т. Дулінець, С. Кашлева, А. Лебедева, О. Мацкайлової, Т. Ольхової, Н. Проніної, Р. Серьожнікової, О. Цимбал, Н. Щукіної та інших.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі і можливостей позааудиторної діяльності щодо становлення суб'єктності студента. Для розв'язання завдань за окресленою темою з'ясуємо сутність головних ключових понять.

Виклад основного матеріалу. Розуміння суб'єкта в сучасних науках про людину пов'язане з наділенням його якостями бути активним, самостійним, здатним до цілепокладання і здійснення людських форм життєдіяльності. В педагогіці поняття „суб'єкт” визначається як „носій активності, що здійснює перетворення в інших людях і в самому собі як іншому; це цілісна, вільна істота, що покладає цілі, розвивається” [2, с. 328]. Щоб стати суб'єктом діяльності, потрібно засвоїти її, бути здатним до її виконання і творчого перетворення. Таким чином, можна дійти висновку, що суб'єкт – це досить узагальнене поняття, яке інтегровано поєднує в собі різні рівні прояву активності, ініціативності, творчості на основі усвідомленого і мотивованого ставлення до навколишнього світу, діяльності та інших людей.

У педагогічній довідковій літературі термін „суб'єктність” визначається як „якість особистості, що означає здатність людини усвідомлювати власні дії, бути стратегом діяльності, ставити цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно вибудовувати дії і оцінювати їх відповідність задуманому, корегувати цілі, будувати плани життя” [2, с. 329]. Дослідження з розвитку суб'єктності в

онтогенезі свідчать про те, що розвиток людини відбувається шляхом нарощення з віком суб'єктності і подолання «об'єктності», тобто тотальної залежності людини від зовнішніх умов; суб'єктність виявляється не тільки в пізнавальному ставленні до світу, а й у ставленні до людей; суб'єктність – найвищий рівень активності, цілісності, автономності людини. Суб'єктність являє собою суттєву, важливу характеристику при дослідженні людини й визначається як інтегративна властивість особистості, що відбиває ставлення людини до себе як до діяча. Вона формується на певному рівні її розвитку та становить нову системну якість особистості, яка визначає специфіку зовнішньої поведінки людини. Суб'єктність не тільки визначає ставлення особистості до виконуваної діяльності, вона також формує її особистісну позицію в діяльності: активність у виконанні діяльності, прагнення стати суб'єктом діяльності й визначення шляхів досягнення. Т. Ольхова визначає суб'єктність як аксиологічну характеристику особистості, яка розкривається у продуктивності діяльності, у цінносно-змістовій самоорганізації поведінки, у здатності узгоджувати задум і реалізацію, у здатності перетворювати себе й оточуючу дійсність, у відповідальному ставленні до себе, власної діяльності і світу [3, с.272]. У своєму дослідженні ми спиратимемось саме на це визначення. Можна також погодитись із думкою групи вчених (Л. Ковальчук, А. Москаленко та інші), які розглядають суб'єктність як здатність людини бути суб'єктом, здатність до самостійного осмислення і трактування процесів, що відбуваються, яка виявляється в доцільності, цілеспрямованості, обґрунтованості, свободі дій у різних ситуаціях, в умінні свідомо оцінювати і своєчасно корегувати межі й результати діяльності.

Суб'єктність студента є особливою, тому що виявляється в освітньому процесі. Наявність або відсутність суб'єктності студентів стає чинником, що зумовлює успішність чи неуспішність навчального шляху студентів, а також їх подальшої професійної кар'єри. Суб'єктність надає студентові можливість самореалізуватися у різних видах діяльності, досягти певних цілей та вирішити конкретні завдання. Суб'єктність для студента означає відчуття своєї особистісної значущості в творчому становленні. Суб'єктність – це системна

якість студента, який оволодіває різноманітними видами і формами діяльності і соціальних відносин, який володіє індивідуальним комплексом особистісно-психологічних функцій, що визначає й відображає результативність цієї діяльності, водночас детермінує сутнісну й інтегральну характеристику, перетворювати здібності в соціально значущі та професійно важливі якості, при цьому цілеспрямовано, самостійно та саморегульовано [5, с. 296]. Т. Ольхова зазначає, що суб'єктність студента університету як педагогічний феномен являє собою освітній результат, який визначає високий ступінь життєтворчості студента незалежно від напряму обраної професійної спеціалізації. Становлення суб'єктності передбачає зміни в ціннісно-змістовому ставленні студента до університетської освіти, розвиток позитивного образу «Я – майбутній професіонал», що відображує сходження студента до особистісних і професійних цінностей [3, с. 273].

Серед умов розвитку суб'єктності студента називають такі: організація діалогічного спілкування викладача й студентів; воля вибору; створення ситуацій успіху; організація рефлексивної діяльності; інтерактивна педагогічна взаємодія викладача й студента [4, с. 54-55]. Організація діалогічного спілкування викладача й студентів – це всіляка допомога викладача студентові у створенні умов саморозвитку, допомога бути самим собою, бути самостійним, допомога у формуванні свого напрямку думок, свого бачення проблеми, свого шляху вирішення завдання. Це право й викладача, і студента на самовираження, самореалізацію, право реалізувати свій особистісний потенціал за своєю моделлю. Воля вибору означає можливість свідомого регулювання й активізації своєї діяльності, взаємодії з іншими, які сприяють оптимальному розвитку, саморозвитку. Реалізація цієї умови розвитку студентів припускає волю вибору змісту педагогічного процесу (програми, посібника й т.п.), форм і способів організації своєї діяльності, взаємодії з іншими (у складі тієї або іншої творчої групи, індивідуально тощо), способів контролю й перевірки знань. Створення ситуації успіху припускає цілеспрямоване створення комплексу зовнішніх і внутрішніх умов одержання учасниками педагогічної взаємодії задоволення, радості, прояву спектра позитивних емоцій від самого освітнього

процесу та його результату. Рефлексія в педагогічному процесі – це процес і результат фіксування студентом (учасниками педагогічної взаємодії) стану свого розвитку, саморозвитку й причин цього. Процедура рефлексивної діяльності учасників педагогічного процесу ВНЗ може включати такі компоненти: 1) фіксування стану розвитку; 2) визначення причин цього; 3) оцінку продуктивності розвитку від педагогічної взаємодії, що відбулася. Інтерактивна взаємодія розуміється як взаємовплив учасників педагогічного процесу, в основі якого – особистий досвід життєдіяльності кожного. Призначення інтерактивної взаємодії в зміні, удосконалюванні моделей поведінки й діяльності учасників педагогічного процесу. Дотримання цих умов легко досягти у позааудиторній діяльності.

У сучасних дослідженнях з педагогіки (Л. Ковальчук, Т. Ольхова, О. Цимбал, С. Шехавцова) доведено, що освітній простір вищого навчального закладу може і має бути чинником становлення суб'єктності студента. Проте роль позааудиторної діяльності у цьому процесі недостатньо висвітлена.

Передусім зауважимо, що серед науковців немає єдиної думки щодо визначення понять „позааудиторна діяльність” і “позанавчальна діяльність”, які одночасно вживаються у сучасній педагогічній літературі. Деякі науковці (М. Кобзєв, Г. Овчаренко, В. Страхов) зазначають, що позааудиторна діяльність безпосередньо пов'язана з вирішенням завдань навчання, а позанавчальна діяльність з навчальним процесом безпосередньо не зв'язана й виконує переважно виховні функції. Тобто ці дві сфери не збігаються за змістом, а об'єднує їх лише те, що вони обидві реалізуються у вільний від навчальних занять час. По-іншому дивиться на це питання інша група науковців (М. Байнова, М. Донченко, А. Малєва, Л. Петриченко), які вважають, що позааудиторна робота поєднує в собі діяльність як навчального, так і виховного характеру. Ми також дотримуємось цієї точки зору. На наш погляд, позааудиторна діяльність охоплює як навчальну, так і позанавчальну діяльність поза розкладом навчальних занять, тобто позанавчальна діяльність є частиною позааудиторної.

Відзначимо також існування двох основних підходів до розгляду позааудиторної діяльності: як до складової виховної роботи (Р. Абдулов, В. Бондар, С. Вітвицька, І. Карпова, О. Медведєва, Г. Овчаренко та інші) або як до складника навчально-виховного процесу (О. Гаврилюк, М. Донченко, В. Коваль, О. Максимець, Л. Петриченко, Л. Смеречак та інші). Ми приєднуємось до думки тієї частини науковців, які розглядають позааудиторну діяльність у вищому навчальному закладі як необхідну складову цілісного навчально-виховного процесу, оскільки вона поєднує в собі різноманітні заходи як навчального, так і виховного характеру. Ми визначаємо позааудиторну діяльність як систему взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємною складовою професійної підготовки і реалізується здійснюється поза розкладом навчальних занять з метою створення умов для особистісного розвитку студентів і їх самореалізації. Узагальнюючи підходи сучасних науковців (Р. Абдулов, М. Донченко, В. Коваль, Л. Петриченко, Н. Сердюк, В. Тимошенко та інші), можна дійти висновку, що метою позааудиторної діяльності є створення умов для всебічного особистісного розвитку студентів і їх самореалізації. Якщо в аудиторний час діяльністю студента безпосередньо керує викладач, то в позааудиторний час студент здебільшого сам керує процесом оволодіння знаннями, формуванням умінь і звичок. Ступінь керівництва позааудиторною діяльністю студентів з боку педагога може бути різною: від жорсткого керівництва і контролю до повної самостійності і творчості.

Сучасні науковці (М. Донченко, В. Коваль, Г. Овчаренко, Т. Сарафанова, Н. Сердюк, О. Севаст'янова, Л. Петриченко та інші) зазначають специфічні характеристики і особливості позааудиторної діяльності. Після аналізу їхніх робіт, можна виділити декілька суттєвих характеристик. По-перше, позааудиторна діяльність має відношення до сфери вільного часу студентів. По-друге, відрізняється від навчальної за змістом і принципами організації. Навчальній діяльності притаманна нормативність, адже вона регламентується навчальними планами і програмами, а також надіндивідуальністю, оскільки є обов'язковою для всіх студентів і майже не враховує їхні індивідуальні

особливості. Позааудиторна діяльність вирізняється позанормативністю й індивідуальним підходом. Це означає, що формування її змісту, форм і методів не регламентується, а зумовлене, перш за все, потребами й інтересами самих студентів. По-третє, вона становить особливе соціокультурне середовище, яке створює умови для саморозвитку, соціальної самоідентифікації особистості, для реалізації нею власних природних задатків та здібностей, тобто для розвитку її суб'єктності. Також важливими є особливості позааудиторної діяльності студентів: 1) спрямованість не тільки на загальний розвиток особистості, а й на професійну підготовку майбутніх спеціалістів; 2) мотивація, бо провідну роль у ній відіграють внутрішні, особистісно значущі мотиви (можливість реалізувати власні цілі, а не цілі викладача); 3) опора на самостійність, активність, ініціативність, творчість студентів; 4) результати, оскільки передбачається формування не тільки особистісних, а й професійних якостей, розвиток соціальної активності тощо. Студенти можуть добровільно вибирати різні види занять, які проводяться у позааудиторній роботі. Завданням викладача вищого навчального закладу є допомога, спрямування студентів до тих чи інших видів або форм позааудиторної діяльності.

Роль позааудиторної діяльності щодо розвитку суб'єктності студента зумовлена тим, що вона ґрунтується не на примусі студентів до засвоєння інформації, а на принципах добровільності, свободи вибору, врахування інтересів, здібностей та прагнень до самореалізації. Основними завданнями позааудиторної роботи є: формування суспільно-громадського досвіду особистості майбутнього фахівця; розвиток, стимулювання та реалізація його духовного і творчого потенціалу; створення системи пошуку й підтримки талантів і обдаровань для формування творчої та наукової еліти в різних галузях суспільного життя; формування особистісно значущих соціокультурних цінностей, потреба в яких забезпечується не лише системою базової освіти; задоволення потреб майбутніх фахівців у професійному самовизначенні; розвиток психофізичних ресурсів; виховання вольових якостей, формування активної життєвої позиції, здорового способу життя тощо [1, с. 6]. Ми поділяємо думку науковців (М. Донченко, Т. Іванайська, О. Стоян,

С. Шехавцова та інші), які підкреслюють, що позааудиторна діяльність надає кожному студенту широкі можливості для розвитку і реалізації його здібностей, нахилів, інтересів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Позааудиторна діяльність студентів дійсно має важливу роль у становленні і розвитку їхньої суб'єктності, тому що надає змогу створити умови для цього і передбачає: добровільний вибір студентом того чи іншого виду позааудиторної діяльності, заснований на внутрішніх, особистісно значущих мотивах; опору на його активність, ініціативність, зростання самостійності і творчості, відповідальність; рефлексивну діяльність; інтерактивну взаємодію викладача і студента. Така діяльність надає студентам можливості саморозвитку і самореалізації, поглиблення уявлень про себе як про особистість і професіонала. Подальшого дослідження потребує розробка системи конкретних заходів для розвитку суб'єктності студента у позааудиторній діяльності.

Література

1. Донченко М.В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.): автореф.дис.на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / М. В. Донченко – Харків, 2004. – 22 с.

2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. – Москва: ИКЦ „МарТ”; Ростов н/Д: Издательский центр „МарТ”, 2005. – 448 с. – С. 256.

3. Ольховая Т.А. Ценностно-синергетический подход к исследованию проблемы становления субъектности студентов университета / Т. А. Ольховая // ВЕСТНИК ОГУ. – 2011. – №2 (121). – С. 268-273.

4. Цимбал О. Ю. Суб'єктна позиція студента ВНЗ та педагогічні умови її формування / О. Ю. Цимбал // Освіта Донбасу. – 2009. – № 6 (137). – С. 53-57.

5. Шехавцова С. Понятие субъектности в современном психолого-педагогическом дискурсе. / С. Шехавцова // Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ. – 2012. – Випуск LIX. – С. 290-297.